

TOMÀS BALVEY I BAS I EL
SALVAMENT DELS ARXIVS
CATALANS DURANT LA
GUERRA CIVIL
ESPANYOLA (1936-1939)

JAUME ENRIC ZAMORA I ESCALA

EN TOMAS BALVEY I BAS
(1865 - 1954)

MUSEU ARXIU TOMÀS BALVEY I BAS.

Tomàs Balvey i Bas.

*“En demanar a En Prat de la Riba un mapa geològic i topogràfic de la regió del Montseny, Vallès i Litoral, en el que està inclòs el terme municipal de Cardedeu, em contestà: ‘Li dono l’últim exemplar que ens queda; però li dono amb gust perquè sé que treballa per la cultura del seu poble; així és que bé se’l mereix. Ja n’editarem d’altres’.”*¹ Tomàs Balvey i Bas.

*“La tasca de Tomàs Balvey i Bas (Cardedeu 1865-1954) és ingent i abraça des d’una actuació destacada en el seu ofici, de farmacèutic, fins a una estima i passió pel col·leccionisme i el patrimoni, úniques al seu temps. Va ser un erudit global amb un gran interès per les lletres, l’art i la història local. Va dedicar bona part de la seva vida a aplegar de tot: pergamins, documents, notes, transcripcions i tota classe d’articles i objectes relacionats amb la història de la vila.”*²

En aquest treball³ presentem la contribució de Tomàs Balvey i Bas al salvament dels arxius catalans durant la Guerra Civil espanyola. La tasca de Balvey fou desenvolupada en el marc de l’autèntic “operatiu” que dirigí i desplegà Agustí Duran i Sanpere per dur a terme, des de la Secció d’Arxius del Servei de Patrimoni Històric, Artístic i Científic de la Generalitat de Catalunya, el salvament del patrimoni documental català⁴ durant el conflicte bèl·lic.

LA SECCIÓ D’ARXIU I EL SALVAMENT DELS ARXIU CATALANS

Amb l’esclat de la Guerra Civil el 19 de juliol de 1936, Agustí Duran i Sanpere (1887-1975), aleshores director de l’Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona i nomenat cap de la Secció d’Arxius del Servei de Patrimoni Històric, Artístic i Científic de la Generalitat de Catalunya (per decret del 2 de juny de 1936), assumí el salvament del patrimoni documental del país.

*“La Secció d’Arxius fou constituïda el mes de juny de 1936. Anàvem a executar un pla minuciosament premeditat i anàvem a portar-lo a la pràctica amb calma i mètode.”*⁵

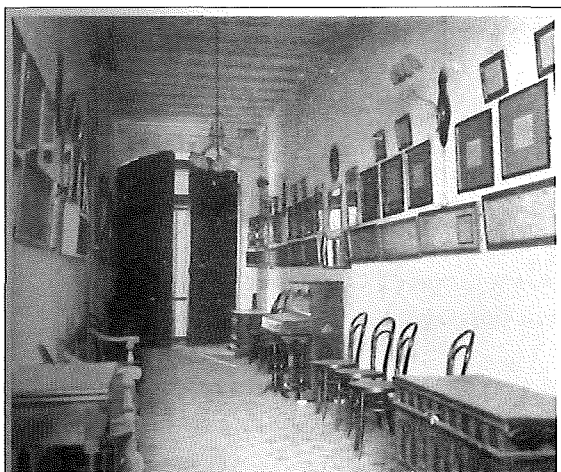
“Però, els esdeveniments que es produïren al mes vinent, desbarataven tots els nostres propòsits i ens obligaren a centuplicar el treball, acudint desesperadament allà on perillava un arxiu, recurrent

Catalunya d'un cap a l'altre, en una feina que en podríem dir de Creu Roja dels nostres arxius [...]".⁶

"En iniciar-se la guerra civil, només anunciada la decisió presa per l'Arxiu Històric de sortir cavallerosament a la defensa del patrimoni documental, es formà aviat un equip de voluntaris que compliren com a bons, sense covardir-se davant els múltiples i variats perills que dia rera dia anaven apareixent. La tasca fou complexa i aspra."⁷

Amb l'objectiu de salvaguardar els arxius, la Secció d'Arxius va seguir unes normes constants:

- Portar un Diari de totes les operacions realitzades.
- Concentrar els Arxius en un reduït nombre de dipòsits que després va anar reduint-se més, per poder atendre millor la seva custòdia, procurant en la mesura del possible reunir els procedents de la mateixa comarca.
- Mantenir sempre les indicacions de procedència i la integritat dels fons.
- Protegir-los en caixes o en dipòsits impermeables segons els casos, situant-los en els locals més resistents i dissimulats.
- Conservar-los formant paquets numerats en cas d'una evacuació obligada.

UNA DE LES SALES DEL MUSEU - ARXIU

Sala antiga del Museu Arxiu.

- A última hora, on era factible, tancar els dipòsits amb paret dissimulada.”⁸

Al voltant de Duran i Sanpere va col·laborar un nombrós equip distribuït segons les tasques que calia dur a terme:

- Administració (2 persones).
- Recollida i trasllat d'arxius (20 persones).
- Ordenació i formació d'inventaris (29 persones).
- Restauració de documents (4 persones).

En formaren part també 11 persones que estaven perseguides i havien sol·licitat figurar en la Secció d'Arxius per dissimular la seva condició (la majoria sacerdots) i ostentar un certificat de treball.⁹ En una altra relació més completa es diferencia el personal amb nomenament oficial (21 persones), el personal eventual (25 persones) i el personal col·laborador (30 persones).¹⁰

TOMÀS BALVEY I BAS, COL·LABORADOR DE LA SECCIÓ D'ARXIU

Tomàs Balvey i Bas (Cardedeu, 21 de setembre de 1865 - 22 de novembre de 1954) “era farmacèutic d'ofici, hereu d'una antiga nissaga d'apotecaris, i com a farmacèutic va desenvolupar una fervent tasca de millora de la sanitat pública. Però en l'activitat que més va destacar va ser en la d'historiador i col·leccionista. Cardedeu va ser la seva gran passió. Balvey va participar en nombroses entitats, publicacions locals i comarcals de l'època i va ser promotor d'altres editades per ell mateix”.¹¹ El desembre de 1943, Balvey va fer donació a l'Ajuntament de Cardedeu de les seves col·leccions i el 1965 es constituí el Museu Arxiu.

En el transcurs de l'any 1936, ja en ple conflicte, podem resseguir la relació entre Tomàs Balvey i Agustí Duran a través de la correspondència que va generar l'activitat de la Secció d'Arxius, dirigida –com ja hem dit– pel segon.

El 17 d'agost de 1936, Balvey notifica per escrit a Duran la destrucció del retaule de l'església parroquial de Sant Pere de Vilamajor i li prega que intervingui perquè no siguin destruïdes les campanes antigues de Cardedeu.¹²

El 29 de juliol de 1937, Carles Pi i Sunyer, conseller de Cultura de la Generalitat de Catalunya, respon a Balvey, amb relació a una altra carta rebuda:

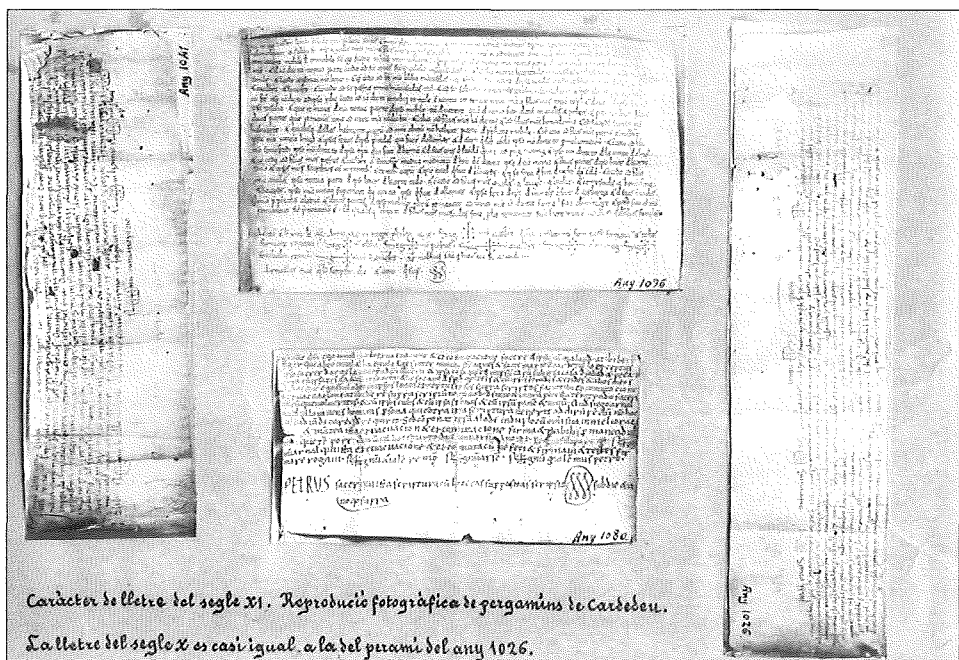
“He rebut la seva lletra, en la qual m'explica tots els treballs que vostè ha fet en matèries que afecten, des del punt de vista històric, meteorològic, i altres, a la vila de Cardedeu. Els que tenim una veri-

table estimació als treballs d'aquesta categoria, en els quals sovint s'esmerça el millor d'una vida, hem de veure'ls amb simpatia, i per això puc dir-li que no li manca la meva.

Fóra molt interessant que, a l'ensem que tots els objectes i documentació recollits rendissin una utilitat cultural, pogués vosté salvar les dificultats econòmiques de les presents circumstàncies gràcies a aquests treballs. El més difícil és saber trobar la qüestió de procediment, per la qual cosa jo preguntaré a tots els organismes adients quins són els camins més viables, sense perjudici de poder rebre de vosté aquelles indicacions que cregui encertades.”¹³

El 14 de desembre de 1937, Balvey tramet una postal a Jordi Rubió i Balaguer, aleshores director del Servei de Biblioteques Populars de Catalunya i nomenat cap de la Secció de Biblioteques del Servei de Patrimoni Històric, Artístic i Científic de la Generalitat de Catalunya (per decret del 2 de juny de 1936), demanant-li un subsidi: “La meva situació no pot demorar-se un dia més. Ja li deia que l'hostaler s'havia cansat de servir-me la meitat pagant i l'altre de franc degut a l'escassetat i gran preu actual dels comestibles, cobrant-me 5 ps pels dos plats del dinar des de 1r de mes, que no sé com pagar-les. Al menys, interinament es resol el problema si m'entregués un subsidi per pagar els gastos de dit hostaler del corrent mes”.¹⁴ Així mateix, el 15 del mateix mes tramet a Duran una lletra on li demana un subsidi i enumera les feines, d'arxiu i d'altres, que ell ha fet.¹⁵ El 21 de desembre, Duran tramet a Balvey una lletra agraïnt l'oferta de col·laboració, encarregant-li feines d'arxius i anunciant-li la tramesa d'una quantitat per a despeses.¹⁶

Amb data de l'1 de gener de 1938, Tomàs Balvey és nomenat personal col·laborador de la Secció d'Arxius i amb data del 6 de gener se li tramet la declaració que, “especialitzat en estudis d'història local, té l'encàrrec d'inventariar la documentació municipal de Cardedeu anterior al segle XIX per tal de col·laborar a l'obra de conjunt que efectua el Servei d'Arxius de la Generalitat”.¹⁷ El 24 de gener, Balvey agraeix a Duran la tramesa de les 300 pessetes, “per lo qual vaig quedar molt agraït i content”, i a continuació l'informa, “[...] jo després d'aquesta mesada de fret qu'hem passat que no hem deixava aguantar la ploma als dits vaig posar fil a l'agulla, fent notes d'altres arxius. El problema que caldrà resoldrer principalment será el del paper ja que quant menys per les 2000 notes s'haurien d'emplear quartilles d'igual tamany i qualitat, com aquesta en que ara escric jo; però aquest paper escaseja (o no ni ha). Per la doble còpia per mi podrien utilitzar-se impresos d'una cara, fora d'actualitat o inservibles actualment, existents en el Arxiu de l'Ardiaca, o de calaciutat, que avants eren abundantíssims en aquesta”.¹⁸ El 25 d'abril, li envia els treballs efectuats: “Aquí té el treball referent a Arxius que m'encarregà que ja

Reproducció de pergamins exposats a l'antic Museu Arxiu.

vaig acabar de fer a primers de Març però que no he pogut enviar avants perquè l'escriurer a màquina m'ha fet perdre temps i suar la gota mortal ja que els veïns que podien fer-ho tots son al front hi tingué d'ecarregar-ho a un professor de 2ª Ensenyança de Granollers que en tenir-ne tres quarts de copiat també tingué d'incorporar-se al exèrcit hi ha calgut acabar-lo una senyoreta de la mateixa població. El mes de Gener i part del Febrer pogué treballar poc perquè la pluma hem quèia dels dits, però tingué de menjar de la mateixa manera que si hagués pogut fer-ho, de manera que les 300 Ps que vaig cobrar per Nadal, deduides un centenar mes o menos de gastos, no m'arribaren al mes de Març, siguent precis vèndrem un llit complet de monja per arribar al dia d'avui quin import ja està liquidat també, motiu pel qual li estimaria que avants del primer de Maig m'entregués mes diners per anar tirant [...]. Però avants tingui la bondat de llegir el treball, perquè després compendrà si es recompensat amb 200 Ps deduits gastos. Els treballs que faré ara seran referent a Carrers, Arts i Oficis de Cardedeu i a Signatures de 50 compositors de Música catalans tractant temes de la mateixa vila".¹⁹

El 6 de maig, Balvey recorda a Duran la tramesa del treball referent als arxius i la necessitat de fer realitat la petició de diners i de paper. El 8 de maig, Balvey li tramet una altra lletra: "Perdo els millors dies del any perquè

Recomacions del Sr. Tomàs Balvey Bas

*Estimeu i cedeu el pergamin
perque son un tresor històric
i arqueològic per la població.*

Els pergamins pertanyents a Cardedeu, vunt, si's troben campador, no valdríen si's paron, perque fora de la localitat no tenen valor, baix cap punt de vista.

En canvi son un tresor per la nostra vila perque contenen antecedents interessants en diferents aspectes de la història local, que difícilment es trovaríen en els arxius de ciutat.

Estimen-los i cedeu-los doncs, ja que perdut que fossin, a cap preu el poble en tornaria a haver.

T.B.

Notes d'en Tomàs Balvey i Bas.

son els que's es pot fer mes feina per ésser els mes llargs per manca de paper. Anteriorment vaig olvidar-me de dir-li que'ls pergamins de la Torre de Marata a que hem refereixo en ocupar-me d'aquella parroquia foren cremats, com els quadros i la capella [...]"²⁰ El 10 de maig, el secretari-administrador tramet a Balvey 300 pessetes i uns quants fulls impresos d'una cara.

Sense una data precisa, Balvey explica en la seva biografia:

"L'Agustí Duran, Cap de l'Arxiu Històric de l'Ajuntament de Barcelona, en lletra que m'escrigué l'any 1938, diu:

'Hem rebut els seus treballs sobre Arxius i 'Tres fills distingits de Cardedeu'. Tots dos molt interessants i útils. Esperem els altres referents a Arts i Oficis i demés que anuncia"'²¹

El 5 de desembre de 1938, Balvey tramet una darrera lletra a Duran, enviant-li "els dos treballs que devia per fer la pau de les 300 ps enviades el dia 10 d'abril [...]. En una de les meves cartes anteriors li parlava de la conveniència d'adquirir 250 o 300 pergamins de Cardedeu que estan en poder d'en Ramon Riera, i 50 en el del seu cunyat Josep Abella, amic de V., ex-propietaris de masies de Cardedeu, i els pertanyents a propietaris encare subsistents, per enquadrar-los amb els meus, a fi d'evitar que's perdin o es malmetin, a lo qual no tinc memoria contestés".²²

LA TASCA DE BALVEY: 'INFORMACIÓ SOBRE ARXIS DE DINS I DE FORA DE CARDEDEU'

L'1 de març de 1938 és la data del mecanoscrit que Tomàs Balvey i Bas redactà i trameté a Duran i Sanpere, amb el títol *Informació sobre arxius de dins i de fora de Cardedeu, feta per encàrrec de la ponència d'arxius, biblioteques i Belles Arts del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya*.²³

Abans d'arribar a la pàgina número 1, trobem dues anotacions manuscrites de l'autor que ens apropen al seu tarannà. En primer lloc: "Deia el Sr. A. Durán i Sampera a n'En Josep Abella, Advocat: Si a tots els pobles hi hagués un Balvey sabriem moltes coses que ara ignorem". I en segon lloc: "Vindrà el Sr. Gallardo a portar una foto de la església de S. Pere de Vilamajor que falta aquí, i de pas voldrà treurer alguna nota de la Informació; V. dirà si li pot concedir; però si li concedeix ha d'ésser amb la condició que faci constar que la treu d'aquí, perquè hi ha mes lladres de notícies històriques que de corrals de gallines".

A la pàgina 2, hi ha la taula que presenta l'estructura del mecanoscrit:

De dins la vila:

Batllia

Jutjat Municipal. Registre civil

Notarial

Parroquial. Comunitat

Pabordia

Cases particulars

De fora de la vila:

Masies o cases de pagès

De fora el poble:

Parròquies veïnes a la de Cardedeu

Organismes oficials

Organismes particulars

A continuació, hem seleccionat les parts i fragments del mecanoscrit que hem cregut més interessants. Com podrem comprovar, Balvey presenta un treball força minuciós i alhora complet. El text, a banda d'acomplir l'objectiu principal de presentar quins documents i arxius de Cardedeu es conservaven o no l'any 1938, també inclou nombroses notícies històriques, referències a elements del patrimoni arquitectònic i arqueològic conservats o desapareguts, anècdotes –amb el seu to irònic característic– que ajuden a entendre situacions i personatges i d'altres comentaris. Volem remarcar que, per raons òbvies, hem prioritzat els continguts relacionats amb el patrimoni documental. Amb tot, si analitzem el conjunt del mecanoscrit podem concloure que

Balvey evidencia un interès inesgotable per a qualsevol element patrimonial, material o immaterial, que testimoniés un valor històric relacionat amb el pas-sat del municipi de Cardedeu i, alhora, dels seus voltants.

L'ARXIU MUNICIPAL

“Conté principalment:

- 24 carpetes de comptes municipals i pressupostos.
- 6 “ de Obres públiques particulars.
- 2 “ de Urbanitzacions municipals.
- 6 “ de Acorts del Ajuntament.
- 6 “ de Acorts de Junes locals, Pericial, 1ª Ensenyança, Sanitat, Beneficència i Cementiris.
- 5 “ de Repartiments locals, d'arbitres i consums.
- 3 “ de Apéndices al Amillorament.
- 4 “ de Repartiments de contribució territorial.
- 4 “ “ “ “ industrial.
- 5 “ de Empadronament de veïns i cèdules.
- 3 “ de Eleccions.
- 1 “ de Títols de propietat.
- 1 “ de Expedients diferents.
- 7 “ de Expedients de quintes.
- 36 “ petites de Correspondència oficial desde 1873 data en que fou cremada la Casa de la Vila per les forces carlistes.

Una part de la Enciclopèdia Espasa, de Revistes d'Administració, de 'Gazeta' i 'Boletín Oficial de la Provincia' i poca cosa més d'interès.

Aquesta informació l'ha facilitada en Pau Fort, Oficial de la Secretaria de l'Ajuntament, que encara que no és fill de la població però sí originari, sent fervorós afecte per ella.”

DE DINS LA VILA ²⁴

Batllia

“Per haver sigut cremada la casa de la Vila per la host d'en Savalls la nit del 6 al 7 de Novembre de 1873, l'Arxiu Municipal

quedà extingit del tot. Es conserva únicament, d'abans d'aquesta data, el Plànol parcelari del terme municipal fet per P. Moreno en 1853 i el Llibre d'Amillament adaptat al mateix en 1862, perquè s'els retingué en penyora mentre no cobrés del Ajuntament, l'hostaler que feu la vida al Geòmetre i al ajudant els dies qu'esmersaren en aquells treballs. Però durant la recerca que he practicat per les cases dels propietaris que havien desempenyat carrecs oficials en la població he trovat documents i papers solts que haurien pertanes-cut a la Batllia antiguament”.

Jutjat Municipal

“Judicis de Conciliació: 3 lligams que comencen l'any 1857.

Judicis de Faltes: 3 plecs “ 1855.

Judicis Verbals Civils: 7 plecs “ 1857.

Consell de Família: 2 plecs “ 1890.”

Registre Civil

“Naixaments: 23 volums, amb un total de 2.739 inscripcions, que comencen el primer de Maig de 1876.

Defuncions: 20 volums, amb un total de 2.294 inscripcions, que comencen el primer de Maig de 1876.

Matrimonis: 14 volums, amb un total de 849 inscripcions, que comencen el 24 de març de 1875.

Començà a funcionar l'any 1870, però l'any 1873 sigué cremat per els carlistes.

Aquests datos tant complerts els ha facilitat l'intel·ligent i servicial Secretari del Jutjat Municipal, Pere Carbonell, fill de Cardedeu.”

Notarial

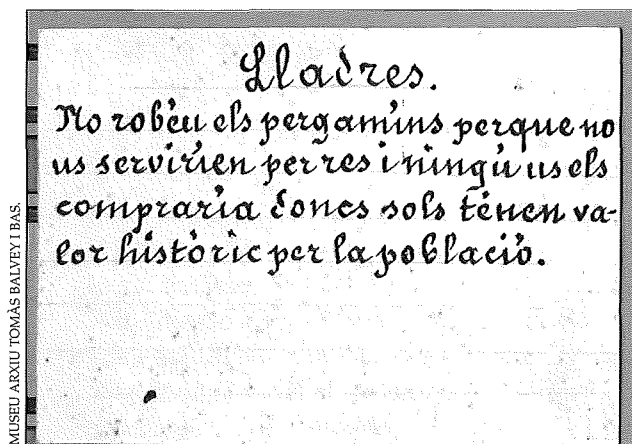
“Com veurà en la col·lecció d'Assignatures de persones que autoritzaren documents de Cardedeu, desde les primeries del segle XI ja teníem clergues que exercien les funcions dels Notaris públics. En el segle XIII alternen dites funcions els Notaris civils i els eclesiàstics, costum que amb certes limitacions pels primers, perseverà fins l'any 1892, que amb J. Andreu i Vernís quedà abolida la Notaria de la Vila, passant els seus manuals al Arxiu de Protocols del Districte de

Granollers.

Al carrer Major existeix una casa coneguda encara per a cal Notari perquè en ella havia residit un Notari, que a darreries del segle passat ocupava una dona verdulera que utilitzava fulls de certs Manuals, que quedaren allí, per embolicar la fruita i verdura que venia. Jo prou que li havia demanat que hem vengués els llibres, però hem contestava que li eren mes necessaris els papers qu'els meus diners."

Parroquial

"En l'habitació de la Rectoria destinada a despaig públic hi havia una llibreria obrada expressament que contenia els llibres parroquials, en foli major, que servien actualment, això és de Desposoris, Consentiments matrimonials, Batismes i Defuncions, els quals es diu si l'Econom traslladà en lloc assegurat esclatada ja la revolta del 19 de juliol de 1936. Que tractaven de les mateixes materies n'hi havien alguns d'èpoques anteriors; els referents a Matrimonis i Batismes començaven l'any 1568 i els de Defuncions l'any 1593, tots redactats en català fins l'any 1853 que ho eren en castellà. Contenia també llibretes de comptes de l'Obra de la església i un lligam de les fetes amb motiu de construir-se el campanar, el segle XVI, de les Administracions i Cofraries fundades en els altars; del Compliment Pasqual dels feligresos; unes de tamany en foli altres de mitg, casi totes enquadernades i ben conservades.

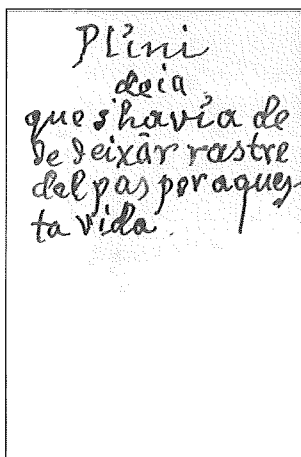
*Notes d'en Tomàs
Balvey i Bas.*

Els llibres més moderns eren, el Rectorologi de la parroquia, borronejat pel Vicari Mn. J. Avinyó en 1901, i posat i enquadernat per J. Muntadet, també Vicari en 1895; Consuetes parroquials, escrites per P. Cabot, Rector, en 1853.

Es conservaven dos pergamins del segle XII, un dels quals apar ha anat a raurer al Arxiu de Sta. Anna, traslladat al Seminari Episcopal, considerat, sense ésser veritat, com el més antic existent en aquell edifici.

En el dormitori del Rector hi havia un vuit a la paret en el qu'es custodiaven els documents reservats, com eren els testaments que hi depositaven els feligresos per ésser oberts després de morts; els que contenien deixes fetes a la església d'aniversaris o misses, o de llimosnes i causes pies, per celebracions de festes, per enmaridar donzelles, per pagar gastos d'estudiants pobres, i el llibre de visites que passaven els Bisbes ab el qual més d'una vegada disposaven ordres poc satisfactories per els clergues de la parroquia. Darrera la porta d'entrar a la sala de devant del mateix pis n'hi havia un altre ple de papers antics. I en l'habitació de la dreta hi estava instal·lada la verdadera llibreria de la documentació vella, ordenada probablement per Mn. Cabot, encare que la lletra dels dos inventaris de la mateixa no era pas d'ell. La major part del contingut pertanyia a la Batllia, i es trobava depositada allí perquè el Domer Major, o Rector, despenyava el càrrec de Notari públic i moltes vegades el d'Escrivà del Consell. Constava d'uns vinticinc o trenta Manuals, en foli major, els primers de paper groixut en quina pasta semblava que hi entrés el cotó, i altres tants, o mes, del tamany de mitg foli en paper de fil; una bona part recuberts amb trossos de pergami o de cartorals de chor, considerats inservibles perquè foren escrits entre els segles XI i el XVI. Els primers eren del segle XIII i pertaneixien al que podríem dir Notari perquè esmentaven testaments, àpoques de dot, establiments de cases i terres, precaris, vendes i altres contractes per l'estil. Els del segle següent pertocaven a la Curia del Batlle, ocupant-se de judicis per deutes, contractes de bestiar, treves, ordres donades pels Batlles i pregons pel públic, que després passaven a ésser Ordenaces Municipals exercint jurisprudència en l'administració de Justícia del poble. Un Manual de 1276 l'extractá, al meu càrrec, Mn. Mas II, i a costes seves s'enquaderná, i dos de 1345 i 1387, Mn. Cunill de Vic, práctica que s'havia d'haver seguit amb tots els demés llibres.

En una caixa de les golfes es trobaven mal acondicionats diferents pergamins referents al Benefici del altar de S. Joan que per aquest

Notes d'en Tomàs
Balvey i Bas.

motiu vaig donar una propina al Vicari perquè els acomodés millor.”

Comunitat

“A la dreta del cor de la església encare es conservava en bon estat malgrat l’incendi de 1873 l’estanteria amb diferents calaixos, que serví d’arxiu a la Comunitat de Preveres de la parroquia ont es col·locaven les escriptures qu’es tramitaven per mitjà del Notari eclesiàstic o del Escrivā anomenat per això, referents a deixes per la església i pies celebracions, fetes pels feligresos i dels diners que prestaven a entitats i particulars, o be que hi dipositaven aquestos, Arxiu que quedá tancat en absolut arran de la revolta del any 1868.

Poca cosa tinc treta d’aquesta documentació perquè apart el motiu ja exposat, cregué abans convenia buscar-ne a altres llocs, on no seria facil acudissin els aficionats a les investigacions històriques que vinguessin darrera meu, i en canvi era mes probable qu’escudrinyessin aquesta per tenir-la a casa mateix, sobretot els Preveres o Apotecaris que per la seva vida casolana son les persones mes indicades per aquesta mena d’estudis d’esbargiment espiritual.

Fins alguns dies després de començada la revolta del 19 de juliol el comité de Granollers no determiná cremar l’Arxiu Parroquial, la Rectoria, el local del costat que servia d’estudi i teatre i l’edifici que ocupaven les monges qu’es dedicaven a l’ensenyança, però en arribar aquí l’Alcalde que teníem abans però que encara exercia el càrrec allavors els exortá dient-los que ja es podien donar per satisfets amb haver cremat i destroçat la església parroquial sense deixar

una cadira o un banc que servís per un col·legi o una casa de pobres; que del Convent si acàs cremessin les imatges de la capella però res mes, i que respectessin els llibres parroquials perquè eren necessaris cada dia per treuren partides d'esposalles, naixements i defuncions, i l'obeiren. Mes tart a instancies meves el nou Consell Municipal ordenava a n'en P. Fort que trasladés els llibres del armari del despaig de la Rectoria a una habitació del primer pis que pogués tancar-se amb clau, però als vuit dies es trovava oberta faltant-hi alguns llibres que els revoltosos de la Vila, però no fills d'ella, havien cremat, en vista de lo qual es resolgué traslladar el que hagués quedat a l'edifici que actualment serveix de casa Comunal."

Pabordia

"Darrera de la església parroquial es conserva encare una capella qu'estava dedicada a S. Corneli i S. Cebrià en la que hi havia una Confraria de clergues i seglars dirigida per un Paborde, que apar fou fundada pel Compte Berenguer IV i la Reina Petronilla en una de les ocasions que habitaven el Palau Comptal de Vilamajor. Aquestos Confreres es dedicaven al reso per les animes de les persones que feien donacions a la Confraria, de bens terrenals, fruits o diners, qu'eren en bon nombre en la comarca del Vallés i de la Maresma. Fins hi tot n'Alfons I els traspasà al mas Vallmanya de Vilamajor, l'any 1190, document per cert que veient que rodolava,

*Étant sols el que està especialitzat amb una
rama del saber humà pot conceïr el verda-
der valor dels treballs que amb ella estan
relacionats.*

*Notes d'en Tomàs
Balvey i Bas.*

MUSEU ARXIU TOMÀS BALVEY I BAS.

com molts d'altres, per l'enrajolat de la Biblioteca del Seminari vaig col·locar-lo dins d'un estuig de cartró per a millor conservació, després de treure'n una foto per mi i una per la Biblioteca. Dites rendes passaven a mans de les Monges del Convent de Montalegre per donació que'n feu Benet XIII, l'any 1410, a instàncies d'elles; però després al Seminari del Bisbe de Barcelona en fundar-se l'any 1593. –Efemérides para la Historia del Seminario Conciliar de Barcelona por los Dres. J. B. Codina y G. Alabert, Presbíteros. 1908.–

Per un inventari de la Pabordia del segle XV ens enterem que la documentació es guardava en la casa del Paborde, però després ingressaria a Montalegre i mes tart al Seminari ont en gran part es conserva. Consisteix en un regular nombre de Capbreus o Reconeixements de domini, Trasllats d'escriptures i Llevadors de Censos, de tamany en foli major i uns doscents pergamins, la majoria originals i els restants copiats dels malmesos el segle XIV, per G. de S. Hilari Notari de la ciutat, però fill segurament de la casa d'aquest nom de Cardedeu, a instàncies del Paborde Mascaró, que reorganitzà la documentació i l'administració de dita Confraria. A l'últim quart de la centúria passada una part dels pergamins foren destruïts pels estudiants perquè els utilitzaven com a cobertes dels llibres de text, fins que'ls professors n'hagueren esment. Mes llibres relacionats amb la Confraria estaven depositats en una estància dels baixos i en el Arxiu del tercer pis del Palau Bisbal, però aquestos eren de mig foli. I es trobaven allí perquè contenien ordres que donava el Prelat per vendre, establir o capbrevar, cases i terres, o es paguessin crèdits que's devien a la Pabordia, sots penyores d'excomunió; i els nombraments que feia de Pabordes, Confreres, i Beneficiaris de la capella. Amb la revolta del any 1868 quedà extingida del tot dita Pabordia."

CASES PARTICULARS

Casa Anglada

"[...] Tots els Caps de Casa, foren advocats o Notaris, però la seva residència aquí no era permanent perquè exercien la carrera a la capital. Aquí reposaven i estudiaven sense descuidar per això l'explotació de la propietat. Per aquests motius disposaven d'una Biblioteca i

d'escriptures i pergamins, dels quals sols pogué arreplegar-ne dos, perquè en renovar la casa l'actual possessor, els paletes i manobres, que són els principals destructors de l'Arquitectura, ho feren malbé tot, llibres i papers inclusiu. Però abans, el venedor m'havia entregat el Títol de Soci de la 'Real Academia de Buenas Letras de Barcelona' expedit en 1836 a favor de Josep Anglada i Lloret i el de Soci corresponent de l'"Academia de la Historia" atorgat al mateix en 1838 [...]."

Balvey i Bas

"A casa vaig trobar com a documents històrics recollits pel meu pare, còpies en llatí tretes de l'Arxiu de la Corona d'Aragó del segle XVIII i traduïdes al castellà la centúria passada [...]. Aquests documents feren la gràcia d'esperonar-me per trobar-ne d'altres que em permetessin conèixer amb més amplitud el passat del nostre poble. I en efecte, als divuit anys d'edat ja començava la penosa tasca d'escorcollar cases i masies en cerca de papers vells perquè sabia que a l'Arxiu Municipal no n'hi trobaria per haver estat cremat pels carlistes l'any 1872 i al Parroquial perquè els Rectors s'excusaven de compalure'm per no haver de tenir molèsties, i 'bultos' a casa seva. Però malgrat no poder comptar amb les dues fonts principals d'informació històrica veïnal, he pogut recollir més de 500 pergamins, 50 escriptures i un bon nombre de llibretes i papers solts. Si bé la meitat dels pergamins res tenen a veure amb Cardedeu, motiu pel qual vaig entregar-los a la Biblioteca Popular de Granollers perquè els guardés. Dels restants i de les escriptures, n'he pogut extreure curiosos antecedents perquè jo entec per història d'un poble, sobretot rural i reduït, tot el que fa referència al seu passat, sota tots els seus aspectes. Amb les llibretes i papers solts, arrugats, bruts o esquinçats s'ha complert aquell savi consell que diu que sigui quin sigui el paper que trobeu per terra el collim i el llegim que alguna cosa hi aprendrem, doncs n'he tret notes ben interessants per a la Secció de Carrers, Arts i Oficis i sobretot per a la de la Vida i Costums de nostra PAGESIA, durant la XVIII centúria. El pergami més antic que tinc és de l'any 1024 i el més modern del segle XVIII de quan es deixa d'escriure els documents públics en llatí. La majoria són capítols, testaments, codicils, èpoques de diners entregats, vendes en ferm, o a carta de gràcia, establiments de cases i terres, i precaris o nous establiments. Els restants són concòrdies, protestes i nomenaments de càrrecs civils i eclesiàstics locals [...]. El treball

de recollir pergamins i papers vells ha durat fins avui [...]. Una vegada els pergamins estaven al meu poder els enrotllava, lligava pels caps, i en feia feixets retolats per centúries, que penjava en un corredor de la casa paterna. Això donà lloc a que en una ocasió que passaven per allí els amos de l'edifici on estava instal·lat 'El Siglo' de la capital, la senyora que malgrat ésser catalana parlava castellà, em preguntés: '¿Y estos rollos qué son, cañas del siglo XII?'. I el marit contestés per mi, 'No seas tonta mujer, no ves que son barquillos?'."

Barandies

"[...] en aquesta casa es guardaven papers ben interessants: Repartiments cadastrals de 1721, 1734, 1746, 1772 i 1794 [...]. I algun repartiment comunal per a indústries, agricultura i pecuària; passaports de persones i bèsties; cèdules personals i rebuts de compres i vendes de gèneres i bestiar, etc."

Grau

"En J. Grau, sabater d'ofici i músic per afició, conservava molta solfa de mitjans del segle passat que la filla no volgué vendre'm, preferint utilitzar els papers per enfilelar-los en canyes per privar els pardals de menjar-se els pèsols de l'hort, i els restants rodolessin per places i carrers els dies de vent. Un successor cremà els que quedaven i els llibres i papers que pertenesqueren a l'oncle, que en adornar-se'n una veïna el reptà dient-li que valia més que els hagués venut o donar al Sr. Balvey, a lo qual replicà: 'Potser encara hi trobaria alguna cosa per marejar-me' referint-se tal volta a alguns cens que deuria i no pagaria. Ara de poc, aquest subjecte, acompanyat del seu fillet, demanà que li ensenyés el Mosaic (Museu) però tot seguit vaig obrir-li les portes ¡No en tastaràs de cultura! diu en Rusiñol –en L'Alegria que passa– al poble que apedrega el carro que el visita per a portar-n'hi.

Era tanta l'afició que en Grau tenia a la música, que adquirí un rellotge perquè una Puput cantava les hores del dia, el primer que aparegué en la Vila."

Llibre

“Després de resistir-se mesos i anys en Ll. Llibre a deixar veure els 138 pergamins esmentats en el Llevador ordenat pel besavi Joan en 1819, a precés de l’amic P. Fort, que a la vora meu ha agafat afició a les Antiguitats, acabà per consentir-hi, prèvia la precaució de la muller, no tan sols de pendre nota de la lletra, o número que duessin al dors, sinó també de firmar-los i rubricar-los amb més voltes que no hi ha en una troca de fil, malgrat de pertànyer el seu marit i no tenir fills. L’obstinació d’aquests senyors, com la de molts altres, a no prestar els pergamins que tenen en el seu poder, és deguda a creure’s que pel sol fet de posseir-los ja perteneixen a la noblesa, perquè en els llibres que han llegit o en les obres teatrals o cinematogràfiques que han vist que tracten d’episodis nobiliaris antics, sempre hi surt el clàssic pergami. No obstant en recompensa a la Hidalguia de dits senyors vaig regalar-los-hi el dibuix d’un escut de família simbòlic que s’havia compost en Jaume Llibre en 1644 i el d’una llosa sepulcral de 1640 que tenia a l’església parroquial en la que hi figuraven esculpides les eines de l’ofici de paraire de llana, amb el qual s’havia fet ric. I amb els extractes dels pergamins que copià a màquina en P. Fort i unes fotos que tregué d’unes rajoletes de colors que tenen en el jardí, componguérem un llibret, que després férem enquadrar, i ara gaudeixen doncs d’un bon record de família. Però de pergamins no en vaig veure més que la tercera part, els restants si no s’havien perdut continuà reservant-se’ls.”

Xirau

“Per haver intervingut en Xirau en els afers de l’església parroquial guardava papers relacionats amb l’administració de la clergia. D’ells els més curiosos són dues llibretes en foli a mig full tallat verticalment -1684-94- destinades a apuntar-hi les cerimònies, funerals i misses que devien celebrar-se cada setmana en temps del Rector E. Escariu, el més notable que ha tingut la parròquia, [...] col·locà la Creu de Terme del carrer de la Riera en 1679, costejada en bona part pels feligresos que cultivaven cànem... Per elles, també ens enterem que durant el seu curat -1693-99- ja es ballaven gitanes a la plaça de l’església els dies de Carnestoltes, bulles (bromes) que eren causa d’haver d’alterar les hores de costum de celebració de les cerimònies religioses [...]”

En el mecanoscrit també s'inclouen les cases Balvey i Parés, Boixeda, J. Fàbregas, Francoli, Lledó, A. Muñoz, Pou, Serratoses-Clavell, Terrades de la Porxada i Valls.

DE FORA DE LA VILA

Mas Alzina de la Serra

"En una llibreta-llevador que hi ha els resums de 50 pergamins, alguns repetits, uns sencers i altres a trossos. D'entre ells, el que més interessa és el de 1356 que menciona la confrontació d'un camp amb el Clos del Mas Cardedol encara que no ens aclareix la veritable situació que ocupava aquell mas que donà nom a la població. Als voltants de la casa si han trobat trossos de piscina, d'àmfores i de ceràmica romana. I encara conserva el tipus de les vil·les romanes de què són hereves, amb poca diferència, les nostres masies, segons ho demostra el fet que en els segles XI i XII, algunes continuen anomenant-se així: Villa alba (Villalba) Villa Montellos (Montells) Villa Monellos (Monells) [...]"

Mas Diumer

"En R. Riera, un dels successors d'aquesta propietat, conserva més de 250 pergamins i molt paperam antic perquè sempre ha tingut amos ordenats i bons administradors degut a lo qual d'un mas petit que fou al principi, passà a ésser gran juntant-hi a còpia de temps, altres masos i peces de terra separades. A més, com s'acostumava a totes les cases d'importància, un dels fills externs estudiava per a capellà, intervenint doncs més o menys en l'administració, àdhuc en l'ordenació de la documentació de la família. Part d'aquests pergamins procedeixen dels masos Diumeró, Xifré, Bramona i Martí de la Serra [...]."

Mas Ribalta

"Es coneix que un sucessor que heretà la propietat a darrers del segle passat s'emportà els pergamins que hi havia a Sabadell on residia aixís és que no he pogut enterar-me del seu contingut.

L'administrador E. Gesa però m'en regalà un d'interessant perquè fa referència al dret d'aigües comunals de la riera que tenia el moli fariner de la casa. I el penúltim possessor també em donà la sentència pronunciada per l'Audiència en el plet d'aigües que sostingueren Cànoves i Cardedeu en 1825 i una llibreta escrita entre 1600 i 1700 que conté escriptures i rendes pertanyents a la mateixa. Una d'aquestes dóna compte del formulisme que es seguia en pendre possessió d'un immoble: El Batlle, l'Agutzil, el Notari, l'interessat i dos testimonis es presentaven al portal de la casa. Demanaven per l'estadant, que en situar-se al portal, el Batlle li preguntava qui hi ha ací en aquesta casa, contestant, Fulano de Tal. Fareu el favor de sortir-ne i entregar la clau? Aleshores sortia ell i entraven tots els altres, tancaven la porta i deia el Batlle, La Justícia us dóna possessió de la casa i terres que són vostres, al mateix temps li donava la clau i tornaven a obrir la porta, per encaminar-se a una peça de terra propera cultivada o plantada d'arbres. Una vegada allí el nou amo es situava de cara a Orient, collia un grapat de terra i herba o de rama d'arbre i la llençava en direcció dels quatre punts cardinals."

Castell de Villalba

"Amb les reformes que féu en aquest edifici en Marià Borrell, després de comprar la propietat a l'Estat en 1837, desaparegué el caràcter que tenia de castell, però conservà el de quadra o última categoria de poble, que tenia la facultat d'elegir-se Batlle i altres components municipals per administrar la propietat i les altres que estaven sota la seva jurisdicció. Com que la casa és d'origen antiquíssim i exercí predomini en el Vallès, l'únic Vallès que ha existit històricament, que tenia per capital Granollers, com vaig demostrar documentalment en un article publicat a La Gralla de Granollers a 6 de juny de 1926, la documentació que tindria seria abundantíssima, però tota s'ha perdut [...]."

"La circumstància d'ésser en Borrell Cap polític de la Província de Barcelona, Senador del Regne i gendre d'en Camprodon, féu que freqüentessin la masia persones d'importància d'aquella època com eren en Topete, en Prim, l'Herrera, l'Ayala, en Letamendi, en Manent i altres. D'en Nicolau Manent, mestre de música i compositor, encara es conserva una Pregària que escrigué estant a Villalba dedicada a la Verge patronal de la parròquia de Cardedeu, als voltants de l'any 1860 [...]."

Castell de Belloch

“Les edificacions que li donaren el nom de Castell, foren enderrocades durant la guerra de Successió pel motiu d’ésser el Comte partidari de l’Arxiduc Carles, quedant ara convertida en casa de pagés, dins de la qual hi ha la capella romànica de Sant Pere que serveix de panteó a la família i la torre d’homenatge amb un altar enfront d’ella.”

“El Comte de Belloch, descendia del Vescomte de Barcelona, segons demostrà amb cites històriques en J. Fiter i Inglés en un treball literari presentat als Jocs Florals celebrats a Cornellà de Llobregat l’any 1908 amb el tema ‘El Comtat de Belloch dret habent al Vescomtat de Barcelona’ i en altre de Mn. A. Taulet, titolat ‘Naus Catalanes’ en els celebrats en 1917. Aixís és que la documentació que tindria la família seria extraordinària, si bé que repartida entre el castell, la casa del carrer Ample, de la ciutat, i la del carrer Major de Cardedeu, on residia abans la major part de l’any. En dir que en la monografia que de les capelles de Sant Pere i Sant Pau, escrigué en 1870 el Comte Joaquim de Mercader Belloch, es cita un pergami de l’Arxiu amb el n° 824 n’hi ha prou per fer-se càrrec de la que hi hauria: Butlles Pontificies i Episcopals, Privilegis Reals, Ordres d’Autoritats de Catalunya i altres papers no menys importants. La que resistí a les revoltes perquè ha passat la nostra terra, ara estava arxivada a la torre que posseïa a Cornellà del Llobregat on residia actualment. Els pergamins els tenia extractats en un llibre de mig foli convenientment enquadernat que el fill Arnalt guardava amb molta cura, com aiximateix els objectes del Museu que havia organitzat, entre els quals n’hi figuraven uns procedents de Cardedeu, que ell catalogà després de la mort del pare [...]”

Mas Terrades del Rieral

“El pare de l’actual propietari m’havia ensenyat un Llevador en el que estaven extractats 139 pergamins, ordenat fet per Esteve Terrades l’any 1829, probablement a un home que es deia Biosca que recorria les cases de pagès dels pobles per guanyar-se la vida amb aquesta feina, però que no hi entenia res, de manera que no s’ha de posar confiança amb cap de les seves traduccions. Però com que malgrat aquesta circumstància es deduïa que alguns dels documents tenien importància perquè s’ocupaven de les cases de la Plaça del Rei o Vella, vaig demanar al amo que m’el deixés extrac-

tar, a qual prec contestà que 'de les coses de casa seva ningú n'havia de fer res'. Li vaig oferir un duplicat dels extractes perquè s'enterés del seu contingut de cada pergami, que aleshores no el sabia, que me'ls deixés en plecs de deu en deu i que hi posés una contrasenya a cada un d'ells perquè tingués la seguretat que li serien retornats els mateixos, pràctica que he seguit amb tots els altres possessors de documents antics. I creient que la seva temeritat es fundava en la temença que jo pogués enterar-me dels censos, censals, misses i demás obligacions que pesaven sobre la casa, vaig afegir-li que aquestes escriptures no tenien cap valor legal i que les cargues de què parlessin ja havien prescrit. Però tot fou inútil, en vista de lo qual li vaig remetre una nota detallada de totes aquestes obligacions treta dels reconeixements de domini que havien fet els antecessors al senyor alodial del poble per demostrar-li que no era això el que m'interessava dels documents perquè ho sabia millor que ell, i aleshores es veié atrapat. Però no del tot, perquè tan sols m'ensenyà trossos de pergamins i papers bruts i estripats en dues sessions que tinguérem, dient que els altres que esmentava el Llevador s'havien extraviat i no sabia on eren. Resultat final, que vaig plegar el ram. Els pergamins que tenen interès segons dit llibre, són el Privilegi perquè Cardedeu pogués formar Consell i nomenar Batlle independentment de Vilamajor de l'any 1599; el nomenament de Batlle reial a favor de Joan Sabater, veí de Cardedeu de 1506; i el de Síndic Procurador que feren Cardedeu i Vilamajor per demanar confirmació dels seus Privilegis.

Aquesta masia havia estat residència de la família Sentmenat senyor jurisdiccional de les parròquies de Vilamajor, Cardedeu, El Fou i Santa Susanna, per haver-li venut la jurisdicció civil n'Alfons III en 1328 i la criminal, alta i baixa, en Pere III en 1343, que tenien dits reis, en dits termes [...]."

En el mecanoscrit també s'inclouen el mas Bas del Rieral, mas Batlle-Torrent, mas Bellsolar, mas Canyes del Rieral, mas Casanova, mas Ça Coma, mas Llibre del Pla, mas Montells de la Coma, mas Pelegrí, mas Riera Valentí, mas Ros de Sant Hilari i mas Suari de la Coma.

Sant Mus de Cànoves

“Sols tenia vistos per sobre uns quants plec de papers d’aquest Arxiu, que si mal no recordo pertanyien al segle XV, i un permís donat pel Bisbe per poder organitzar la Confraria del Roser en la parròquia que era d’un dibuix escaient a dues tintes que per estar un xic rebregat vaig renyar al Rector [...].”

Sant Pere de Vilamajor

“Vilamajor, per haver estat en l’antiguitat el poble més important de la rodalia, tal volta per ésser residència del Pretor romà o Lloctinent seu, el Palau del qual, ocuparien després els Comtes de Barcelona, conservava molts pergamins, llibres i escriptures en paper. El pergami més vell, era del temps del Rei Lotari -954-986- ja extractat per Mossén Mas Domenech. I entre els més importants, l’original de Pere I en el qual en 1209 concedí als veïns de Vilagoma, ara Vilanova de Vilamajor, territori aleshores comprès dins de dita parròquia, poder celebrar fira el dia de Sant Antoni Abat, valguer-se de les aigües de la riera de Canyes i no haver de pagar res a ningú per dret d’“intestia, cugucia i exorquia”, qual abolicció de mals usos contradiu l’opinió dels historiadors que creuen que començà en temps de Joan II arrel de la guerra originada pels Remences [...].”

“En l’Arxiu parroquial també hi havia apoques en pergami de diners entregats per la Batllia. Dels llibres i pergamins n’havien tret notes en Ferran de Sagarra i en Guillem de Soler, avi dels actuals Soler de Vilarrasa, els dos propietaris de masies situades en aquella parròquia, amb el propòsit de publicar-les. La majoria d’uns i altres fan referencia a la parròquia, al Consell i a la Batllia, i estaven molt ben acondicionats en una habitació ad-hoc de la Rectoria. El llibre d’Acorts de 1654 a 84 vaig trobar-lo entre un munt de Gazetes i Butlletins Oficials existents en la entrada d’un baix anomenat antigament l’Escrivania i altre entre la documentació del Mas Montells de Cardedeu, els quals, després de treure’n les notes que creguí covenients, vaig disposar a l’Alcaldia del mateix poble [...].”

“L’altar major cremat en 1936, estava compost de taules pinta-

des en 1513 per Joan Gascó de Vich, segons una nota trobada pel Sr. Sagarra en un Manual de l'Arxiu parroquial. Fa pocs anys que uns estrangers n'ofერiren 150.000 pessetes, quantitat que féu trontollar el magí de la clеріcia proposant al poble que de conformar-se amb la venda faria un altar nou que s'adaptaria millor que el vell a la paret del fons del presbiteri, ja que la església actual fou començada en 1557 i té major grandària, però no hi estigué conforme dient que ara era un atractiu per anar-lo a veure molts forasters, dels quals qui més qui menys, deixava diners als establiments de la població, apart de suposar que aquelles pessetes no es gastarien de bon tros en la seva església [...]."

"Aquest poble és conegut també per La Força, degut a la Fortalesa que hi havia molt antigament que tancaria el Palau Comtal, desocupat ja en el segle XVI, per quan l'Espeçulum Vallense, custodiat a l'Arxiu de la Cúria Eclesiàstica, esmenta que les seves pedres s'utilitzaren per a construir l'actual església parroquial.

Es tradició a Vilamajor que allí nasqué un Rei català. Això no s'ha pogut comprovar fins ara però si el que li havien criat, gràcies a un document trobat per en J. Balari Jovany en l'Arxiu de la Corona d'Aragó. Era el príncep Ramón, fill de Ramon Berenguer III i la reina Petronilla, que després prengué el nom d'Alfons I. Els veïns assenyalen com a bressol de naixença, a can Mesades del carrer Vell de Vilanova, però és lògic creure que en tot cas naixeria en el Palau de Sant Pere i que en aquella casa residiria la dida anomenada Loreta. De totes maneres com que la Reina sojornà al Palau en una sola ocasió, deu mesos, de la 1ª setmana de juny de 1157 a la 2^a de març de 1158, res tindria d'estrany que deslliurés allí durant aquell temps, a l'hereu de la Corona d'Aragó i Catalunya. L'any 1157, uns sarraïns pintaven una cambra de dit Palau, qui sab si en vistes a aquest deslliurament. Aquest document està escrit pel Batlle de Vilamajor i és interessantíssim perquè anomena les persones que visitaven els Comtes, explica el que menjaven uns i altres i les cavalleries del seu servei, àdhuc els ocells que duïen per a caçar-ne d'altres, el que pagava pels aliments i altres curiosos detalls, que val la pena de llegir-los en *Orígenes històrics de Catalunya*, obra publicada pel citat Balari i Jovany en 1889."

Vilanova o Sant Antoni de Vilamajor

"Parròquia i poble, es separaren de Sant Pere a mitjans del segle XVIII. Quan vaig visitar l'Arxiu, la documentació parroquial era completa. D'ella vaig extreure la notícia que el paviment de la Rectoria havia estat adquirit en un encant públic de Cardedeu i la relació dels voluntaris de la mateixa Vila fusellats pels carlistes en el cementiri d'aquella població, la vesprada del dia 7 de novembre de 1873 [...]."

Sant Julià d'El Fou

"Segons manifestació del Rector, els llibres i pergamins que hi havia en aquest Arxiu, eren pocs i aquells estaven malmesos per haver estat amagats al pou de la Rectoria en una de les guerres del segle passat. Un d'ells, el Rector l'aparracà amb cel·luloide, esmerçant en l'operació temps i feina, motiu pel qual el Bisbe ordenà li servís de mèrit en la carrera eclesiàstica [...]."

"En aquesta parròquia passà una llarga temporada amb l'intent de recobrar la salut, per allà l'any 1886, el poeta F. Casas i Amigó, on escrigué diferents poesies cubertes de sentor i flaire boscà, com L'Escó, Lo Roure Vell, La Missa primera, etc., algunes de les quals figuren en el volum publicat en 1899 pels seus amics admiradors."

Santa Maria de Llinars

"Mai havia tingut ocasió de veure la documentació parroquial perquè el rector era recelós en extrem, com ho eren quasi tots anys enrrera els de les parròquies veïnes, recel que contrastava amb el descuit en què la tenien, en termes que si no haguessin estat parroquians de la meva farmàcia, no s'haurien pres la molèstia d'ensenyar-me-la. Qui l'havia vista era Mn. Mas Domènech de resultes de lo qual publicà, en 1905, una Fulla que conté algunes notícies interessants de la mateixa [...]."

Sant Esteve del Coll

"Pel que tinc entès, poca cosa es guarda de la vellúria en aquest arxiu [...]."

Santa Agnès de Malenyanes

“La documentació d’aquest arxiu, es bastant completa i ben ordenada, degut a que sempre ha tingut la parròquia Rectors exemplars [...]”

“En visitar aquesta parròquia, que era l’any 1903, quan escrivia les Excursions per l’Ateneu de Cardedeu, vaig atansar-me a la porta del molí d’en Lladó on una velleta estava fent donar voltes al fus, que em contà la següent rondalla:

Sant Isidro se’n va a missa
amb molta devoció
quant n’és tornat de missa
troba a l’amo molt folló.
De què esteu folló nostr’ amo
de què esteu folló;
encara que vaig a missa
El parey no vaga, no.
Que els àngels del cel davallen
i llauran quan jo no hi só.
L’endemà a la matinada
l’esmorçar n’hi porto jo.
Esteu cansada mestressa?
esteu cansada o no?
- Sí que estic cansada Sidro
molta aygua beuria jo.
Ja se n’agenolla a terra
i se’n posa a fer oració
ja en pega un cop d’aguyada
i en fa sortir un regueró.
- Beveu de l’aygua mestressa
Que és aygua de gran valor
que en cura de les febres
de mal de pedra i dolor.

Rondalla tan escaient que pot apuntar-se en T. Carreras i Artau per enquivir-la a l’Arxiu Folklòric i Etnogràfic de Catalunya.”

Santa Eulàlia de Corró d'Avall

“Amb aquesta parròquia, apar que tan sols hi confronta la nostra per una punta. Per assegurar-me’n, sabent que el Rector posseïa l’acta de Consagració de l’església, 1104, vaig escriure-li demanant-li que digués (acompanyant-li el segell per a la resposta) si realment hi llindàvem pel costat d’Orient, a la qual no accedí ni a aquest prec ni a altre que li dirigí un any després. Però un dia que jo travessava la parròquia amb auto i ell anava a peu en la mateixa direcció de Granollers, vaig invitar-lo a pujar al cotxe, i una vegada assegut li diguí: –Com creuria que un home que està molestat amb vostè l’invités a pujar al cotxe. –Caram, i això perquè? respongué, tot sufocat. –Sí, jo sóc en Balvey de Cardedeu, que fa més d’un any que li tinc demanada una petita nota i encara no s’ha servit respondre-la. –Efectivament, té tota la raó, però me’n havia oblidat; perdoní’m; i en arribar a casa li escriuré. I així ho féu, dient que per Orient confrontava amb les parròquies de Santa Agnès de Malenyanes i Santa Coloma de Marata i no amb la de Cardedeu [...]”

Santa Coloma de Marata

“L’ex -Rector R. Riu, m’havia noticiat que custodiava un bon nombre de pergamins i llibres en el seu Arxiu, entre ells algun que feia referència a Cardedeu. Però on hi ha més de 300 pergamins, és en el Castell Vell, els quals els traduí, J. Rius, per encàrrec del propietari A. Marimón. El més vell és de l’any 1028 i els més moderns acaben en el segle XVIII. D’entre ells, n’hi ha de reials i pontificis, que encara porten els corresponents segells, però la majoria són testaments i contractes particulars en un dels quals esmenta una Creu de Pedra gòtica situada entre la carretera de Vic i la de Cardedeu, a la part de tramuntana de Granollers. Pertanyen a les famílies que han posseït el Castell des del segle XIV al XIX, això és, els Seva, Clariana, Magarola i Francolí, referint-se principalment, a més dels béns propis del Castell, a altres situats a Santa Eugènia de Berga i Vilalleons, Granollers i Cardedeu [...]”

“Com ja he indicat abans no he vist la majoria dels Arxius de les parròquies veïnes però tinc el pressentiment de que qüasi tots estan abandonats. Per aquest motiu, més d’una vegada havia indicat als Vicaris generals, la conveniència de fer inventariar els de totes les parròquies del Bisbat, per evitar que es perdessin, però ignoro si es

dictà cap disposició en aquest sentit. Qui ho havia ordenat era en Torres i Bages, Bisbe de Vich, uns anys després, per haver-se enterat tal vegada que als Rectors d'Alemanya, inclús se'ls obligava a fer la història parroquial. Ara, segons referències, el que no fou cremat en 1936, fou saquejat en tal forma que poca cosa quedarà d'aprofitable."

ORGANISMES OFICIALS

Antiga Contaduria d'Hipoteques de Mataró

"En crearse el Registre de la Propietat del districte de Granollers l'any 1863 foren traslladats a aquella Vila els llibres de l'Antigua Contaduría d'Hipoteques de Mataró començats l'any 1777, i per tant els pertocants a Cardedeu."

Registre de la Propietat del Districte de Granollers

"Fou cremat molts dies després de començada la revolta del 19 de juliol de 1936. En el mes de setembre de 1932 comptava amb 996 volums, 55 dels quals pertaneixien a Cardedeu que contenien les inscripcions de 2.000 finques i drets reals."

Protocols Notarials del Partit de Granollers

"Els Manuals del Notaris de Cardedeu qu'es conserven en aquest Arxiu són: J. Montells 1573-75; P. Xiquit 1569-71; P. J. Xiquit 1608-26; F. Xiquit 1649-54; A. Lleotart 1634-75; A. Bris 1694-95; F. Lleotart 1675-93; J. Puig 1696-1700; H. Oliver 1701-02; M. Lleotart 1702-46?; F. Lleotart 1747-61; A. Lleotart 1773-92; J. Suari 1771-94; A. Picas 1794-1807; F. Gallijá 1818-20; R. Lluch 1821-57; R. Bosch 1858-73; N. Gay 1872- ; J. Arandes 1874-77; J. Graupera 1884-85; J. Soler 1886-87; J. Andreu 1888-92: total 320.

La Notaria quedà abolida en deixar-la dit Andreu, tinguent els veïns de servir-se en lo successiu de les tres Notaries de Granollers, quins Manuals foren cremats, segons tinc entès, l'any 1936."

En el mecanoscrit també figuren les peticions per part de l'autor –no reeixides– a la Delegació d'Hisenda de Barcelona, a la Diputació Provincial de Barcelona, a Obres Públiques de l'Estat i a Obres Públiques, Demarcació de Barcelona.

ALTRES ARXIS D'ORGANISMES OFICIALS ON ES CONSERVA DOCUMENTACIÓ DE CARDEDEU

"Ajuntament (casa del Ardiaca).....	Barcelona
Catedral	Barcelona
Catedral	Girona
Catedral	Vic
Corona d'Aragó	Barcelona
Episcopal	Barcelona
Notarial	Barcelona
Reial Patrimoni	Barcelona"

ORGANISMES PARTICULARS

"Gran Priorat de Catalunya.
 Parroquies veïnes, de S. Pere de Vilamajor principalment.
 Seminari de Barcelona.
 S. Joan Jerusalem.
 S. Marçal de Montseny Delegació d'Hisenda de Girona
 S. Salvador de Breda Delegació d'Hisenda de Girona
 I demés Convents i Monestirs que posseïren bens o drets a Cardedeu.
 També he trobat alguna nota en el Ajuntament de Vic, a Moià, a S. Celoni, a Palautordera, a Tarragona, a Vilafranca, etc."

FOTOGRAFIES, POSTALS I DIBUIXOS

Al final del mecanoscrit, hi trobem fotografies, postals i dibuixos.²⁵
 Per acabar, volem donar testimoni de dues cites del nostre protagonista, Tomàs Balvey i Bas, que ajuden a acostar-nos una mica més a la seva *filosofia de vida*:

"No m'he cansat de recomanar, entre els veïns que m'han voltat,

la necessitat de treballar, economitzar i fer obres bones; d'instruir-se i educar-se i fer ús d'altres principis que contribueixen al benestar espiritual i material en la vida dels homes."²⁶

"He predicat a favor de la llibertat ben entesa, però també de l'obligació que tenim de complir els deures de dret públic, d'independència personal i de dignitat ciutadana, que prou falta fa en els temps que correm."²⁷

BIBLIOGRAFIA

BALVEY I BAS, T. *La vida d'un cardedeuenc. En Tomàs Balvey i Bas. Antecedents biogràfics*. Granollers: 1955.

CLUSELLAS, C. (coord.). *Tomàs Balvey. Dietari 1901*. Cardedeu: Museu Arxiu Tomàs Balvey, Ajuntament de Cardedeu, 2001.

FORT, P. "Tomàs Balvey, historiador". *La Comarca*, Publicacions La Gralla, Ciutat de Granollers, Festa Major, 1933.

FORT, P. "Don Tomás Balvey Bas", *Agrupación Excursionista de Granollers* Granollers, julio-diciembre, MCMLIV, núm. 54.

FORT, P. "El centenario de un historiador de Cardedeu", *El Correo Catalán*, 20 de agosto de 1965.

FORT, P. "Biografia del Sr. Tomàs Balvey i Bas, fill il·lustre de Cardedeu". *Missatge*, cap. I (setembre), cap. II 1ª part (octubre), cap. II 2ª part (novembre), cap. III (desembre) de 1972; cap. IV (gener), Epíleg (abril) de 1973.

P.C. "Els actes del centenari de D. Tomàs Balvey i Bas (1865-1954)", *El Vallès*, Granollers, 23 de setembre de 1965.

R.V. "Comentant", *Missatge*, desembre 1971.

ZAMORA I ESCALA, J.E. "Viladrau: refugi dels arxius catalans durant la guerra civil espanyola (1936-1939)", *Monografies del Montseny*, Viladrau, Amics del Montseny, 1996, 11, pàg. 229-260.

ZAMORA I ESCALA, J.E. "Josep Maria Font i Rius i el salvament dels arxius de Vic durant la guerra civil espanyola", *Ausa*, Vic, 1997, XVII, 138, pàg. 277-301.

ZAMORA I ESCALA, J.E. "El salvament dels arxius catalans durant la Guerra Civil espanyola (1936-1939)", *Lligall*, Barcelona, Associació d'Arxivers de Catalunya, 2000, 16, pàg. 85-151.

NOTES

1. BALVEY I BAS, T. *La vida d'un cardedeuenc. En Tomàs Balvey i Bas. Antecedents biogràfics*. Granollers: 1955, pàg. 67.
2. CLUSELLAS, C. i SOLÉ, D. "Introducció", pàg. 5. *Tomàs Balvey. Dietari 1901*. Cardedeu: Museu Arxiu Tomàs Balvey, Ajuntament de Cardedeu, 2001.
3. Agraeixo a Carme Clusellas, directora del Museu Arxiu Tomàs Balvey de Cardedeu, el gran interès que ha mostrat per aquest treball. Les imatges que hi apareixen han estat cedides pel mateix Museu. El Museu Arxiu Tomàs Balvey es troba al carrer Daurella, 1, de Cardedeu. Disponible a <<http://www.diba.es/museuslocals>> [consulta: 7/4/2003].
4. Aquest tema ha estat tractat en els articles següents:
 - ZAMORA I ESCALA, J.E. "Viladrau: refugi dels arxius catalans durant la guerra civil espanyola (1936-1939)", *Monografies del Montseny*, Viladrau, Amics del Montseny, 1996, 11, pàg. 229-260.
 - ZAMORA I ESCALA, J.E. "El salvament dels arxius catalans durant la Guerra Civil espanyola (1936-1939)", *Lligall*, Barcelona, Associació d'Arxivers de Catalunya, 2000, 16, pàg. 85-151.
5. DURAN I SANPERE, A. "Els arxius documentals de Catalunya durant la guerra dels anys 1936-1939". En: *Barcelona i la seva història. L'art i la cultura*. Barcelona: Curial, 1975, volum 3, pàg. 622.
6. Entrevista a Agustí Duran i Sanpere. "El salvament i la conservació dels arxius de Catalunya". *Última Hora*, 26 de desembre de 1937. Recull de Premsa. Arxiu Comarcal de Cervera, Fons Agustí Duran i Sanpere.
7. DURAN I SANPERE. *op. cit.*, pàg. 623.
8. DURAN Y SANPERE, A. "Nota sumaria de los trabajos realizados durante el dominio del Gobierno rojo para la protección de los Archivos Históricos de Cataluña". Barcelona: 15 d'abril de 1939. Arxiu Nacional de Catalunya (ANC), Fons de la Generalitat de Catalunya (II República), Secció d'Arxius, caixa 413.
9. "Relación del personal que ha colaborado en la protección de los Archivos Históricos de Cataluña durante la dominación del gobierno rojo por indicación de la Dirección del Servicio", s.d.. ANC, Fons de la Generalitat de Catalunya (II República), Secció d'Arxius, caixa 413.
10. Relacions de personal, s.d. ANC, Fons de la Generalitat de Catalunya (II República), Secció d'Arxius, caixa 413.
11. Fragment del text de la contraportada de *Tomàs Balvey. Dietari 1901*. Cardedeu: Museu Arxiu Tomàs Balvey, Ajuntament de Cardedeu, 2001.
12. Expedient de Cardedeu. ANC, Fons de la Generalitat de Catalunya (II República), Secció d'Arxius, caixa 406.
13. Correspondència general de Tomàs Balvey. Museu Arxiu Tomàs Balvey,

caixa 3.

14. Expedient de Cardedeu. *Ibid.*

15. Hem cregut interessant transcriure la carta íntegrament, atès el seu contingut autobiogràfic. Alhora, en tot el treball hem transcrit literalment els textos de l'autor per tal de garantir-ne l'autenticitat.

"Sr Dn A. Duran. Barcelona

Distingit i ben volgut senyor: Després de treballar tota la vida com el pitjor dels esclaus i estalviar com no hi ha un exemple igual per poguer tindre una vellesa un xic reposada de cos i d'esperit la Revolució m'ha deixat amb l'únic ingrés mensual de 65 ps que hem dona l'Ajuntament en concepte de jubilació de la Titular Farmacèutica i les miseries d'uns lloguers de casetes de les que soc usufructari, que son insuficients per pagar els gastos de contribucions, inquilinat, aigua, llum i reparacions. La farmacia no hem produeix un ral la setmana, per motius involuntaris, que fora llarc explicar. I com que soc viudo, i no tinc fills i no puc pagar una dona que faci les feines de la casa, des de ja fa temps, he de fer-me el llit, escombrar i rentar els plats. I el meu dinar consisteix en un plat d'escudella i un de carndolla que hem serveixen de la fonda, i l'esmorsar i sopar en un bol de llet sucada en pa. Aquest es el retir obrer que's concedeix a un home de 72 anys d'edat, xacrós, i que tant ha fet en profit de la terra i del pròxim en els aspectes sanitari, cultural i d'edificació.

Degut a aquesta situació econòmica hem veig privat de continuar fent escriurer a maquina, per poguer tindre-les mes netes i ordenades, en dues copies, les 2000 notes històriques del poble, que durant 50 anys consecutius he tret dels arxius de la Catedral, Corona d'Aragó, Episcopal, Notariat, Audiencia, Municipal, Real Patrimoni, Seminari, casa Rectoral, i altres de menos importancia, de 300 pergamins i de moltes escriptures en paper, recollides en la localitat, entre les quals ni ha d'aspectes desconeguts per l'Historia GI de Catalunya, i quines notes a mes de la feina i paciència que hi porto esmerçades, hem costen molts diners de busques, còpies, traduccions, consultes, viatges, correpondencia i regals.

A mes d'aquest treball he escrit deu Dietaris del moviment anual, respectiu, de la població, des de 1895 a 1905, que vaig posant en net; *Observacions metereològiques preses durant el mateix periodo 1895-1905; Recull de 250 plantes (clasificades), molts insectes, algunes roques i fòsils, en el terme de Cardedeu; Guia del foraster que desconeix Cardedeu; Biografia de tres fills il·lustres de la població; Doscents cinquanta Ocurrences, Refrans i Màximes originals, dictaminades favorablement pèl Dr Carreras i Artau; Recull de Folklore local; Remeis per cent mals i malalties*, resultat obtingut de l'observació i la pràctica detrás del taulell durant 50 anys, material, que com he dit avants, feia escriurer a maquina per raons indicades i també per que no es perdés, el qual es de doldrer que no pugui acabar-se. Publicat no mes tinc un estudi monogràfic titulat *Farmacia Catalana Retrospectiva*, amb gravats de títols d'Apotecari, que comencen l'any 1668, llibres, documents i objectes de la

meva farmacia, i diferents treballs històrics en revistes i diaris i números de *Fulla Casolana*, el primer periodíc (mensual) que sortí a llum en 1914, escrit i costejat per mi sol. Totes les manifestacions de cultura que s'han celebrat a la població han sigut projectades, i en bona part costejades, per en Balvey: Jocs Florals, conferències, vetllades teatrals, literàries, musicals, etc., com aixís mateix els seus organismes, societats: Unió Catalanista, Casino, Ateneo, chors, orquestres, etc. I ja està enterat que també vaig organitzar un modest Museu d'antiguetats que avui ja ocupa 13 habitacions de la casa en que visc. En el terreny sanitari difícilment sortirà un altre home que faci tant. I en el d'edificació tampoc, doncs les tres parts de la moderna es deu exclusivament a n'En Balvey.

La meva actuació també ha arribat a altres llocs. La Biblioteca de Granollers fou iniciada i propulsada per mi; i de no haver esclatat la Revolució avui ja estarien muntats Museus d'antiguetats a dita població, a Cardedeu, La Garriga, Celoni i Llinás, tots per treballs fets per en Balvey.

Això demostra, en part, el que he treballat, després d'atendrer les obligacions que m'imposaven la farmacia. I encare no he perdut les ganes de treballar, doncs que escric tres hores diàries, al menys, invertides en posar un xic en net els Dietaris i altres notes històriques tretes de paperots vells, etc. Devegades penso, si tota aquesta feina l'hagués algut de fer-la un oficial d'un arxiu ¿quants anys hi hauria esmerçat i quantes mils de pessetes hauria cobrat? I si aquesta gran suma de diner si afegis el que hem costa amb pessetes el que portu fet, quin capital no representaria. I tu quantes n'has cobrat? Cap. Valia mes doncs que'ls haguessis invertit en una caseta, que al menys et donaria 25, o 30 ps mensuals de renda. I en veure la situació econòmica amb que hem trovo, mes de quatre vegades m'han vingut ganes de cremar-ho tot plegat. A últims del mes de Novembre el fondista m'avisat que si fins ara m'havia servit els dos plats del dinar, la meitat pagant i l'altre de franc, desde el primer de Desembre no podia fer-ho a menos de 5 ps degut a l'escaceta i alt preu dels comestibles, preu que no puc pagar. Vaig enterar de la meva situació al bon amic Jordi Rubió, demanant-li que s'interessés perque fos qui fos m'assenyalés una quantitat equivalent al jornal d'un manobre, per poguer viurer, aital com hem corresponent, contestant-me ultimament que ja se m'atendria perque ho tinc ben merescut, de lo qual se'n encarregaria V., però que no estaria per demés que de dita situació també n'enterés a V., com aixís ho faig amb la present. Afegia que a cambi del subsidi, podria ordenar el que ha quedat del arxiu vell parroquial i del Municipal, doncs llavors acabava de llegir en el diari, que la Generalitat havia votat una forta quantitat per organitzar els arxius forans al objecte de crear a ciutat l'Arxiu Gl de Catalunya, i per tant de dita quantitat podria restar-se'n una petita partida per mi. També li deia que convindria fer copiar a maquina tot el meu material manoscrit, per duplicat (cosa que pot fer-se a la vegada amb la maquina) una de quines còpies podria arxivar-se en un arxiu de la ciutat perque no es perdés. Així mateix, que's compressin 51 pergamins de

Cardedeu que posseeix en J. Abella, amic de V., i 250 que guarda el seu cunyat R. Riera, també procedents de masos importants d'aquesta vila, dels que havien sigut amos les respectives famílies, i amb els 250, o 300, que tinc jo, i alguns altres que probablement es podrien adquirir de Cardedeu en mans d'altres propietaris, formar-ne un cartoral, és a dir, enquadrar-los, a fi d'evitar que s'extraviessin.

Li estimaré molt Sr Duran que s'interessi perquè pugui sortir-me d'aquesta situació apurada amb que hem trovo. Desde el primer del mes corrent he de pagar al fondista a raó de 5 ps diàries, que no sé d'ont treure-les. Seria de desitjar doncs, que interinament resolts el problema, se m'entregués un subsidi per pagar al fondista el gasto del corrent mes. ¿Tantes persones que han entrat al Departament de Cultura sense cap mèrit contret avants, i jo que he treballat tant s'hem regateria un sou de manobre?

En espera de la seva bona nova, es repeteix bon amic s.s.

Tomàs Balvey i Bas (signat) Cardedeu 15 Dbre 1937"

Expedient de Cardedeu. *Ibid.*

16. "Sr. Tomàs Balvey

Distingit amic: He rebut la seva lletra amb l'ofertament del seu treball personal en les coses dels nostres arxius. Molt agraït. Estic segur que la seva col·laboració ha d'ésser profitosa per la coneixença tan documentada com vostè de Cardedeu i de la rodalia. Ara que, com la nostra organització és molt concreta, la única manera pràctica de col·laboració haurà d'ésser de moment en forma d'encàrrecs de treballs concrets, com per exemple, per començar, pel que té més pressa: nota de l'estat actual de l'Arxiu Parroquial de Cardedeu i dels altres Arxius que hi puguin haver, sèries documentals que els constitueixen i extensió en metres de prestatgeria que ocupen.

Un altre treball que ens interessa és la còpia de les 2000 notes d'història local que vostè posseeix, posades a màquina, tal com vostè diu molt bé que desitja tenir-les.

L'amic Enric Cubas, que ho és també de vostè, li entregará 300 ptes, per a les despeses que aquests treballs, de moment, li ocasionin. No puc assegurar la continuïtat de les trameses però confio que davant de l'obra efectiva del treball de vostè, de la qual en tindreu aviat proves palpables, podré anar proveïnt en una forma o altra. Li agrairé que ens retorni signats els rebuts que també rebrà de mans del Sr. Cubas.

Els amics d'aquesta casa el saluden, i ja sap que em pot tenir sempre per seu afm. 21 desembre del 1937"

Expedient de Cardedeu. *Ibid.*

17. Expedient de Tomàs Balvey i Bas. ANC, Fons de la Generalitat de Catalunya (II República), Secció d'Arxius, caixa 413.

18. Expedient de Cardedeu. *Ibid.*

19. Expedient de Cardedeu. *Ibid.*

20. Expedient de Cardedeu. *Ibid.*
21. BALVEY I BAS, T. *La vida d'un cardedeuenc*. op. cit, pàg. 67-68.
22. Expedient de Cardedeu. *Ibid.*
23. Quadern relligat amb tapes blaves (23 X 16 cm). Amb 112 pàgines numerades + 13 pàgines sense numerar amb fotografies, postals i dibuixos. A sota del títol, a la part inferior, s'hi llegeix: "*Antecedents inèdits, casi tots*".
Manuscrits "A" 286. Arxiu Històric de la Ciutat (Barcelona).
24. Segons Balvey, "S'entent per Vila el nucli de població edificat".
25. Transcripció dels títols de les fotografies, postals i dibuixos:
"- S. Antonio de Vilamajor – Altar de iglesia de S. Pedro.
- " " Plaza de la iglesia.
- Castell de Belloch i torre d'homenatge.
- [Capitell] Visigòtic-romànic X-XI.
- Dolmen de Piuroses. Cardedeu.
- Campanar. Segle XVI. Cardedeu.
- Façana de la esglesia. Cardedeu. XVII-XVIII.
- Creu de terme del Carrer de Sta Creu, 1679 (dibuix: Castells Pubill).
- Castell de Villalba (Fot. L. Roisin).
- Creu de terme d'El Padró. Any 1411 (dibuix).
- Cànoves. Entrada al poble.
- Cànoves. Plaça de l'Església.
- Esglesia de S. Pere de Vilamajor. Segle XVI. Campanar XI-XII.
- San Pedro Vilamajor. Altar del vigatà Joan Gascó, 1513.
- Pedra-Arca. Dolmen de Collsabadell (dibuix).
- Creu de terme de can Llovera. Llinas.
- Sant Antoni de Vilamajor. Plaça de l'Esglesia (c. Mauri Barcelona).
- Creu de terme i església parroquial de Llinars del Vallès.
- L'Església de Santa Agnès.
- Torre romana d'El Moro d'El Coll.
- El dos de bastos. El Coll.
- Esglesia d'El Fou.
- Esglesia d'Alcoll. 11 de maig 1930. Fot. Fort.
- Granollers. Castillo de La Roca .
- Castell de Marata. Propietat de A. Marimón.
- Esglesia de Sta Coloma de Marata després de la Revolta de 1936. Dibuix de Rosa Camps copiat per R. Comas.
-Esglesia de Sta Eularia de Corró d'Amunt."
26. BALVEY. *La vida d'un cardedeuenc*. op. cit., pàg. 59.
27. BALVEY. *La vida d'un cardedeuenc*. op. cit., pàg. 59.